

NOIZ ERABILLI -TZAZ ATZIZKIA?

Atziki au asko zabaldu zan idazle batzuen artean mende onen asieratik gora. Azkuek gogor egin zuen, bere *Morfologian*, atzizki ori izenekin erabiltzea gaizki zegoela-ta. Orainsurarte ez ornen zuen iñork orrela erabili. Noiz edo bein agertzen ornen da Intxauspe Zuberotarraren *Imitazionian*, pluraleko izenekin. *Eguzkiza* jaunak -tzaz pilla aundia atera ta erakutsi zizkion Azkueri antxiñagoko beste «Imitazionia» batetik artuta (Zuberoko euskarazkoa au ere); baiña guztiak ziran pluralekoak, bat ere ez singularrekorik. Baiña Gavel jaunaren oarra zekarren azkenean: zuberotarrek atzizki ori singularrean erabiltzea ez zeukala gauza eziñeko-tzat.

Lafitte'k dio, berak iñoiz ikusi duela, oraintsu, *euskaraz eta euskaratzaz*, bata bestearen bereizgarritzat, alegia, euskaraz itz egin eta euskera gaitzat arturik itz egitea bereizteko.

Atziki au gure idazle zarretan

Atziki au, askotan, -z atzizkiaren ordezkua da, itzaldiaren edo solasaren gaia adiarazteko. Eta emen ez dute lege berdiña erabili Bizkai-Gipuzkoako idazleek eta besteek. Gipuzkoako ta Bizkaikoak olako esaerak *gaiñean* atzizkitzat jarrita egiten izan dituzte. Bestek, aldiz, -z atzizkia izan dute eta orain ere dute ortarako.

Kempis-en itzultzaileak ikustea besterik ez daukagu. Lapurtarretan maiz irakurriko degu: zeruko *dohatsutasunaz*, eta munduko *miserieez*; ez gaizki iuia edo mintza *bertzeez*; guztizia *desordenatuez*. Eta beste edozein liburutan ere berdintsu: *eriotzeaz*, *Meza Sainduaz*, *garbitasunaz*, *pairamenez*, *sakramenduez*.

Zuberotarren liburuetan: egiares jakitatiaz, Jesukristoren *imitazioniaz*, estekamentu gaiztoetzaz, bizite huntako *miserietzaz*, saintien *exenplietzaz*, Jainkuaren amorioak eragiten dituen gauza *miragarriez*.

Gipuzkoakoetan: Bizitza onetako miserien gaiñean, egiares dotriñaren gaiñean. Eta abar.

Gaiñean atziki au aspalditik ona erderatiko itzulpen gaiztotzat dago. Azkue jaunak, bere Itzegian, bata beste erdal-kutsuduntzat dauzka.

Gramatikalariek zer dioten

Gramatikalariek zer diote atzizki oiei buruz?

Lenbizi -z atzikiari buruz. Azkuerentzat atzizki onek gaia aipatzen du, *causa material*, lenengo: larrez, mugitaz, askiz, garduz, zalgaz, zoragariz beterik (Peru Abarka).

Bigarren: bidea, *medio*. Betak ogiaz jan. Atzizki au *-gaz* atzizkigaz bat egiten ornen dute (oriagaz jan), eta Gipuzkoan *-kin* atzizkiarekin (Ogiakin jan).

Irugarren (BN, L, S). Izketan zer gai erabilien dan argiarazteko (de, se trata de).

Lafittek diona: Z tzizkiak adiera asko ditu, makillaz jo, gaixtakeriaz egin, zaldiz ibilli, egunaz etorri, sei egunez. Eta azkenez, izketako gaia, *au sujet de*.

—*Tzaz* atzizkiari buruz zer? Azkuerentzat, *-tzaz* eta *-zaz* berdiñak dira, eta «medio» edo «instrumento» esan nai du, baiña izenordeekin bakarrik erabilten da. Izenordeekin eta demostratiboekin: *Zutzaz*, *nitzaz*, *onetzaz*, *onezaz* gaiñean, *azaz* gaiñeti. Euskalki batzuetan *-taz* egiten dute: *zutaz*, *nitaz*.

Lafitte jaunaren iritzi. Gaia, izketako gaia (*questio qua*) esan nai du. Baiña Lapurdin *taz* erabilten dute, eta pluralean *-etaz*. Eta Zuberoan *-etzaz*.

—*Gaiñean* atzizkia ere erabili da iñoiz Lapurtarren artean, baiña, bear bada, ez du gauza bat bera esan nai (Touchant á, á propos de). (Orren gaiñean erranen darotzut).

Bizkaian bada, *gaiñean* onen orde, beste esateko ere bat: Gora beran, Orren edo aren goraberan asarratu dira (ori dala-ta, orri dagokala-ta, dagokionez).

Gaiñean ori, beraz, noizik bein ez da erdal-kutsuduna izango. Erderazko a *vueltas de*, a *propósito de* esan nai du.

Beraz

Len aipatutako esaerak arturik, auxe esan gentzake:

Lapurtarrek ongi jakin dute bakoitzari berea ematen. Singularrean gaia, izketako gaia adierazteko *-z* erabili dute: eriotzeaz. Pluralean *-ez*: miseriez, eta baita miserietaz ere.

Zuberotarrek, singularrean berdin; pluralean, *-etzaz* eta *-ez*: exenplietzaz, gauza miragarriez.

Au danau, atzizki oiek izenekin dijoazenean. Izenorde ta demostratiboekin *zaz* edo *tzaz* aurkitzen degu.

Eta Bizkaia ta Gipuzkoan ere berdin da, gutxi gora bera, demostratibo ta izenordeekin. *Zutzaz*, *nitaz*, *zuetzaz*, *zuetaz*.

Tzaz ez da aurkitzen izenekin Zuberoan izan ezik, baiña pluralean.

Beraz: gizonaz, zeruaz, ez gizonatzaz, ez zeruatzaz.

Pluraletan: gizonenez, edo gizonetaz (Zuberotarrez, gizonetzaz).

Ezta *gizonaren edo gizonen gaiñean ere*; erakusle ta izenordeekin: *nitaz* edo *nizaz* edo *nitaz*, iru modutara.

Kardaberaz-en esaera batzuk: eskuaz ukitu, fedez egin, fedez jakin, orrez gaiñera, zerbaitez baliatu, salbazioaz oroitu, akorda zaite zure agoniako iru ordu aiez, zer izango da nizaz, pekatari gaixoaz zer izango da, zertzaz arritu.

Gaiñean atzikiatz ongi egindako esaera nere ustez: Baldin beste gauza denboralen *gaiñean* artu emanik izan bada (a propósito de).

EGARRIAK NAGO TA OLAKO ESAERAK

Azterketa gure gramatikalari, iztegiille ta idazleetan barna

1. Gramatikarietan. Ez degu ezer arkitu gai oni buruz.

2. Iztegietan. Argirik geien azkue-ren iztegiak ematen du.

K-letran onela dio (G..., L..., R...). Se dice con palabras que denotan pasión, en vez del sufijo *-z*. *Otsak dago*, está de frío; *goseak dago*, en vez de *gosez dago*; *egarriak gaude* estamos de sed, en vez de *egarriz gaude* (Azkue, DVEF, t. I, p. 456).

Mujikak ere aipatzen du (Iztegiaren geigarrian, *Afijos Vascos*, p. 1885) -K. 2. con palabras de pasión: Otzak otzez, otzik nago: estoy de frío; goseak, gosez, goserik nago: de hambre; egarriak, egarriaz, de sed.

Esaera oiek noraño edatzen dira Euskalerrian? Azkuek Gipuzkoa, Lapurdi, ta Erronkari izendatzen ditu; baiña noraiñoko zabalera duten ez du esaten Lafittek oraintsu esan du Zuberoan ez dala olako esaerarik oitutzen. Bizkaian ere ez dira ezaguten.

Zein itzekin erabiltzen dira? Egarri, gose, otz, beldur itzekin bai. *Bero ta miñ* itzekin? Batzarrean zan apaiz batek esan zuen berak entzun duela irudi edo irudituak itzerekin: *Irudiak*, edo *irudituak nago*. Laister ikusiko degu nai-kin ere erabiltzen dala.

3. Literatura zarrean. Azkuek ematen ditu bere iztegiaren Mendibururen esaera batzuk: Beldurra negoen (Jesusen Bihotza, 8, 27); *Goseak dabila* (Otoizgaiak, III, 195, 23). Eta esaera au ematen du Alduden artutakotzat.

Jesusen itzak idazle zaarrenak *egarri naiz* itzultzen dituzte, San Joanen Ebanjelioan. Lengo gizaldian, orain dala ia eun urte, protestanteak argitaratutako Ebangelio batean dator: *Egarriak nago*.

Lizarraga Elkanokoak Koplak izeneko bertsozko liburuan olako esaerak ditu *naiak* itzarekin. Jesusekin diarduala onela dio bein:

Amorezko sutan - or guzia itxekirik,
ni, naiak barinbanago, - erretzeko bizirik (225-garren laukoan).

Eta Jesusengatik dio: Eman-naiak beti dago pobreen konbidatzen. Eman-naiak probreei Jesus emen... (327-garren laukoan).

An onaren kontra dire
guziak, nior fabore:
ala ere nola ai-dire
eman-naiak on kolore! (494-garren laukoan).

Ala ere, Lizarragak Jesusen itzak Gurutzean *egarri dut* itzultzen ditu.

Esan bearrik ez, oraiñagoko literaturan gipuzkeraz maiz erabiltzen dala esaera au. Ona emen oraintsu argitaratu dan Txirritaren liburuan, *Auspoa* liburu-saillean:

Ardi gaiztoak paotxa jaten (daude),
onak *gosiak* lanian. (p. 112).

Nondik nora esaera oiek? Badirudi emen aditzen baten utsunea degula, *constructio praegnans* esaten dioten oietakoren bat. *Goseak il, egarriak ito*, goseak *amikatu, argillatu* ta olako esaerak zabal dabilta beste euskalerrietan. Goseak jo, otzak artu edo olakoren utsa dagoela esan genezake, *looak artu* ta esaten dan bezelaxe.

Esaera jatorrak dira, noski; baiña ez, bearbada, jatorrenak.

Lino Akesolo